

UDK 811.163.42–112
Izvorni znanstveni rad
Primljen 3. studenoga 2000.
Prihvaćen za tisak 9. siječnja 2001.

Marijana Horvat

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Strossmayerov trg 2
10000 Zagreb
E-mail: mhorvat@ihj.hr

JEZIČNE ZNAČAJKE MARIJINSKIH PJESAMA IZ METROPOLITANINA MISALA MR 180

U radu se analizira odnos knjiških (crkvenoslavenskih) i govornih (narodnih) elemenata u dvjema molitvama Majci Božjoj: *Sekvenciji Děvi Mariji* i *Rojstvu Marije Děvi*. Sekvencije su sastavni dio metropolitanskoga glagoljičkoga kodeksa iz 15. stoljeća, a jezik pjesama na prijelazu je između hrvatske redakcije crkvenoslavenskoga jezika i hrvatskih čakavskih govora. Obje se pjesme donose u latiničkoj transliteraciji i u suvremenoj transkripciji prema vlastitom čitanju.

1. Missale glagoliticum MR 180

Najveći udio u oblikovanju mentaliteta, društvenih odnosa i načina života starih Hrvata imali su crkva i svećenstvo. Velik dio hrvatske pismenosti srednjega vijeka čine crkvena i pobožna djela, namijenjena u prvom redu svećenicima i zadovoljavanju vjerskih potreba svojih čitatelja. Najstarija djela pisana su dakako crkvenoslavenskim jezikom i glagoljicom.

Kako glagoljaški svećenici bijahu naši jedini glagoljaški književnici (bolje reći prepisivači, prevoditelji i kompilatori), marljivo su prepisivali crkvene knjige, pa ih je imala svaka crkva, barem župna. Međutim, malo je takvih rukopisnih knjiga doista sačuvano. Zub vremena, nepovoljne prilike, osobito provale Turaka, te latinsko bogoslužje i nebriga za našu

glagoljašku starinu tijekom 18. i 19. stoljeća učiniše svoje. Stoga nam je danas ostao tek mali broj rukopisnih spomenika, u svakom slučaju ne onoliko koliko bismo očekivali. Među njima je i *Missale glagoliticum MR 180*, koji se čuva u metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu. To je pergamenski kodeks pisan uglatom glagoljicom u 15. stoljeću. Pisale su ga vjerojatno tri ruke (Vajs 1948: 34). Ima 63 lista veličine 170 x 122 mm. Misal je nepotpun, nedostaju početak i kraj. Prvih je devet listova pisano u dva stupca, kao i listovi 23–62, dok se na ostalim listovima pisalo cijelom širinom stranice. Sadrži samo neke mise, izvod iz pojedinih dijelova misala za potrebe svećenika na putovanjima, pa je to tzv. mali misal, sakrifikal (Vajs 1948: 34; Štefanić 1960: 431).

U kodeksu se spominje jedan od pisaca - žakan i domin Ivan Vitezić, za kojega se smatra da je bio Vrbničanin.

Pretpostavlja se da je misal do 1680. godine bio u Vrbniku na otoku Krku, kada ga je vrbnički plovnik darovao svećeniku Andriji Benkoviću iz Grižana, kako stoji na listu 56r (Vajs 1948: 37; Štefanić 1960: 431). Ne zna se kako je dospio u Zagreb. Danas se nalazi u Metropolitanu, knjižnici Zagrebačke nadbiskupije. Ima papirnati uvez s hrptom i uglovima od kože. Listovi 12–21 nisu od pergamene nego od papira.

Na poleđini 63. lista nalaze se dvije sekvencije¹: *Sekvencija Děvi Mariji i Rojstvo Marije Děvi*. Te su sekvencije predmet ovoga rada. Sastavni su dio kodeksa iz 15. stoljeća, a 15. je stoljeće vrlo zanimljivo za povijest hrvatskoga jezika. U tom se stoljeću paralelno pišu djela različite jezične strukture: jedna se pišu crkvenoslavenskim (liturgijska djela - misali i brevijari), druga narodnim jezikom (lekcionari, oficiji, pučko-religiozna književnost, potkraj stoljeća i prva umjetnička književna djela), a ima i takvih djela u kojima se isprepleću te dvije jezične tendencije (Nazor 1963: 68). Analizirat će se upravo ta isprepletenost knjiških (crkvenoslavenskih) i govornih (narodnih) elemenata u spomenutim molitvama Majci Božjoj.

Obje se pjesme donose u latiničkoj transliteraciji i u suvremenoj transkripciji prema vlastitom čitanju.²

¹ Pjesništvo sekvencija, oblikovanih najčešće osobitim slobodnim stihom, razvilo se na Zapadu u razdoblju od 10. do 12. stoljeća (Hercigonja 1975: 157). Sekvencije su pjesme koje su se na veće blagdane umetale u misni obrazac između gradualnih pjesama i evanđelja.

² Naslovi pjesama i analizirani primjeri u radu donose se transkribirano.

2. Sekvencija Dēvi Mariji

Transliteracija

[R]adui³ se o marie
mati svitlaē
k(a)ko izbrana svit
l(o)stь tvoē m(i)l(o)
st(i)va o marie. [Z]dr(a)v
a d(ē)vo kral(e)vь cvete.
vesel(i) se izbr(a)na v b
lag(o)sti. d(ē)vo. ves(e)l
i se o marie. [P]lna mi
l(o)sti ti esi. sega
s(vē)ta zrc(a)lo. ti vsk(r)
ēsi s(vē)ть svētl(o)sti.
radui se o marie. [T]e
be mol(e)ть grēšn(i)ci. m
aterь vsihь. mil(o)st
iva o marie. tebi
vzivajutь i vzdīš
utь ubozi. umileno.
iz dola slzna. usl
iši gl(a)sь naš o marie.
[va]pai plačuč(i)hь usl
iši. i sinu tvomu da
i n(a)sь. v svoemь poru
čeni i v svoemь krili. o
marie shrani n(a)sь va v(ē)ki
am(e)nь

Transkripcija

Raduj se, o Marije, mati svitlaja!
Kako izbrana svitlost tvoja,
milostiva, o Marije.

Zdrava Dēvo, kraljev cvete!
Veseli se, izbrana v blagosti Dēvo!
Veseli se, o Marije!

Plna milosti ti jesi, sega svēta zrcalo.
Ti vskrēsi svēt svētlosti!
Raduj se, o Marije!

Tebe molet grēšnici, mater vsih,
milostiva, o Marije!

Tebi vzivajut i vzdīšut ubozi umileno
iz dola slzna.

Usliši glas naš, o Marije,
vapaj plačućih usliši
i sinu tvomu daj nas
v svojem poručenji i v svojem krili.

O Marije, shrani nas va vēki!
Amen!

2.1. Podrijetlo, sadržaj i struktura pjesme

Sekvencija Dēvi Mariji sačuvana je u samo tri glagoljička kodeksa. Ima je prvotisak *Misala* iz godine 1483. u misi *Pohođenje Marijino*, zatim *Ročki*

³ U uglatim su zagradama nečitki ili zabunom izostavljeni dijelovi riječi, a u oblina kraćeni titlom.

misal te *Metropolitanski MR 180*. Pjesma je parafraza latinske pjesme *Gaude mater luminis* iz 13. stoljeća, a sadržajno, po riječima M. Pantelić, spada među pohvale tipa *Šibenske molitve, Zdravomarije ili Zdravo Kraljice* (Pantelić 1964: 40). Međutim, dok je *Šibenska molitva* hvalospjev Gospi uz izricanje vjeronanja u njezina sina kao Sina Božjega, što ima i teološke konotacije, spomenuta sekvencija samo u početnim stihovima sadrži elemente pohvale Djevice Mariji. Epiteti koji se pritom vežu uz Marijin lik su: *mati svitlaja, milostiva, kraljev cvete, sega sveta zrcalo*.

Na temelju svoje podjele na kitice i usporedbom pjesme iz *Ročkoga misala* s latinskim tekstom M. Pantelić zaključuje da se sekvencija sastoji od dva dijela (Pantelić 1964: 41). Prvi su dio pohvale i pozdrav Mariji s tri zativa: *veseli se, zdrava i raduj se*, dok drugi dio sadrži molbu da se smiluje grješnicima. Ta se podjela može primijeniti i na metropolitanski tekst, s napomenom da pjesma iz metropolitanskoga kodeksa počinje riječima *raduj se*, a ne s *veseli se*.

2.2. Jezična raščlamba

2.2.1. Grafija i glasovne pojave

Za određivanje starine važan je kriterij pisanje poluglasa (*ʔ*), jer arhaičnost teksta ovisi o čuvanju pisarske tradicije. Uz pitanje poluglasa kao kriterija u određivanju starine teksta usko je vezano i pisanje jata (*ǣ*). U 15. stoljeću pisari više ne znaju pravu funkciju ni jednog ni drugog znaka i doživljavaju ih više u pravopisnoj nego u jezičnoj funkciji (Nazor 1963: 71). Tako je i u *Sekvenciji Děvi Mariji*, gdje su oba znaka još samo grafijski rekviziti. Bivši su vokali *ʔ* i *ʔ* svedeni na jedan grafem, pišu se jedino na kraju riječi, i to ne redovito (izuzeci: prijedlozi *v, iz*, zamjenica *naš*). Nema nijedne potvrde za pisanje poluglasa unutar riječi, čak ni uz slogotvorne *l, r*, uz koje se obično zadržava. Vokalizacija poluglasa⁴, vrlo aktivna već u 13. stoljeću, ne samo u jakom nego i u slabom položaju, potvrđuje se dvama primjerima: *va* i *[valpa]*.

Čakavizam *va* pokazuje prijelaz slaboga poluglasa u određenom suglasničkom okolišu (tj. suglasničkom skupu neprihvatljivom za izgovor)

⁴ O vokalizaciji "jerova" v. Damjanović (1984: 68–70).

u *a*: *ɔ* > *a*, *va vĕki* (< *vĕ vĕky* → *vĕ vĕki* → *va vĕki*), pri čemu bi bez vokalizacije prijedložnoga poluglasa zbog *v* - *v* došlo do slijevanja geminata *vvĕki* > *vĕki*.⁵

Sljedeći primjer za *ɔ* > *a* nečitljiv je upravo u tom dijelu: [*va*]paj. Međutim, tu nema druge mogućnosti jer je to jaki poluglas. Drugi je *a* u istoj riječi od sekundarnoga poluglasa u neprihvatljivom završnom suglasničkom skupu *pj* nakon gubitka (stvarnoga a ne grafijskoga!) poluglasa na kraju riječi: **vĕrpjĕ* (stsl. *vĕrplb*) > *vĕrpj* > *vapaj*. Lik *vapaj* karakterističan je za hrvatsku književnost, dok je *vapaļ* potvrđen samo u Bernardina Splićanina i Luke Bračanina, ali to kod njih može biti i crkvenoslavenski utjecaj.⁶

Znak za jat ponekad se bilježi u leksičkom morfemu, katkad je zakriven titlom (tradicionalne kratice *d(ĕ)va*, *s(vĕ)t*, *v(ĕ)k*), a češće se piše refleksi *i/e*. Stoga ćemo u metropolitanskoj sekvenciji naći sve inačice, čak i više njih za istu riječ: *ĕ* (*svĕtlosti*), *i* (*svitlost*, *svitlaja*, *vsihb*) i *e* (*cvete*), što dokazuje da je grafem *ĕ* samo dio pisarske tradicije, dok njegovi refleksi određuju pripadnost pjesme (zapravo cijeloga misala) sjevernočakavskoj ikavsko-ekavskoj jezičnoj regiji. Svakako treba naglasiti da su zabilježeni refleksi jata u leksičkim morfemima *svitlaja*, *svitlost* upravo obratni od pravila Jakubinskoga i Meyera⁷, dok je *cvete* vjerojatno nastao analoški prema pravilnom nominativu *cvet* (< *cvĕtĕ* - *ĕ* + *t* + *ɔ*). S navedenim se zakonom slaže refleks *ĕ* > *i* u gramatičkim morfemima ovih leksema: G *vsih*, D *tebi*, L *v krili*, *v poručnji*. Dakle, riječ je o mješovitim ikavsko-ekavskim refleksima s poremećenom zakonitošću.⁸

Slogotvorni *l* nije doživio promjenu, tj. ne bilježi se njegov prelazak u *u*: *plna*, *slzna*. Također se uz slogotvorne *l*, *r* ne bilježi poluglas kao pokazatelj crkvenoslavenskoga izgovora s pazvukom⁹.

⁵ O čakavskoj jakoj vokalnosti v. Moguš (1977: 20–21).

⁶ Za *vapaļ* usp. AR (XX: 556, 558).

⁷ O ikavsko-ekavskoj zakonitosti u čakavštini 15. stoljeća i Jakubinskij-Meyerovu zakonu v. Hercigonja (1983.), Moguš (1977: 37–44), Malić (1990a).

⁸ Prema Jakubinskij-Meyerovu zakonu može se pretpostaviti ikavski refleks u *Diva*, *grišnici*, *vsكري*, a ekavski u *svet*, *sveta*, pisanima s titlom. Međutim, zbog nesigurnosti (*svitlaja*, *svitlost*, *svitlosti*) u tim se primjerima u transkripciji ostavlja znak za jat.

⁹ O crkvenoslavenskom izgovoru slogotvornih *l* i *r* uz pazvuk u hrvatskim glagoljičkim tekstovima v. Damjanović (1984: 62–67). O grafijskom predočavanju takva izgovora u hrvatskim latiničkim tekstovima 14. st. v. Malić (1990b: 242; 1992: 106–108).

Spomenimo da se višočlani početni suglasnički skupovi još ne pojednostavnjuju: *vskrěsi, vzděšut*.

2.2.2. Iz morfologije i sintakse

U deklinacijama prevladavaju narodni oblici, odnosno oni koji nisu relevantni za određivanje narodno-crkvenoslavenskog odnosa. Tako u V jd. imenica ž. r. uočavamo razlikovanje palatalnih i nepalatalnih osnova: *Děvo - Marije*, zatim stari A mn. m. r. *va věki* (< *věvěky*), koji se nalaze i u latiničkim spomenicima¹⁰, tj. onima na narodnom jeziku. Mlađa su pojava već spomenuti oblici D jd. *tebi*, L jd. *v svojem poručnji* i *v svojem krili*, koje, osim refleksom jata, možemo tumačiti i utjecajem palatalne imeničke deklinacije. Živi govorni element je i dativ *sinu*, koji pokazuje uključivanje najčestotnije imenice *u*-osnova u glavnu deklinaciju imenica muškoga roda.

U zamjeničko-pridjevskoj deklinaciji samo pridjev *svitlaja* (V = N) ima crkvenoslavenski nastavak i pokazatelj je crkvenoslavenske norme. Zbog ikavskoga refleksa jata u osnovi čitava je riječ hibridna knjiška tvorba.

Ostali su istovrsni oblici (vokativi jednine ženskoga roda) narodni: *izbrana* (2x), *milostiva* (2x), *zdrava*. Isto vrijedi za D jd. m. r. *tvomu* (s izvršenom kontrakcijom!), dok su za određivanje odnosa crkvenoslavenskih i narodnih elemenata u danom spomeniku nerelevantni L jd. sr. r. *v svojem* (2x) i G jd. m. r. neodređene pridjevske deklinacije *slzna*, premda taj neodređeni genitivni oblik u svezi u kojoj u nominativu pretpostavljamo određeni oblik: *slzni dol* možda ukazuje na čakavsku pripadnost teksta, jer se u čakavskim spomenicima tako dekliniraju i sveze *Sin Božji, Duh Sveti - Sina Božja, Duha Sveta*¹¹.

Od potvrđenih glagolskih oblika 2. l. jd. imperativa: *raduj se, veseli se, vskrěsi* nije relevantno za određivanje jezične pripadnosti, dok je 3. l. mn. prezenta na *-t* crkvenoslavenski oblik, ali onaj koji se kao književnojezična crta javlja i u većini latiničkih spomenika 14. i 15. stoljeća¹²: *molet, vzivajut, vzděšut*.

¹⁰ O deklinacijskim svojstvima latiničkih spomenika v. Malić (1996: 31–32).

¹¹ Za deklinaciju sveza *Sin Božji* i *Duh Sveti* usp. Malić (1996: 33).

¹² Za latiničke spomenike 14. i 15. st. v. Malić (1990b: 242–243; 1992: 109–110).

Na sintaktičkoj razini treba spomenuti izricanje imenskoga predikata punim oblikom prezenta pomoćnoga glagola u postpoziciji: *Plna milosti ti jesi*, što je tipičan crkvenoslavizam usvojen i u latiničkoj književnosti.

2.2.3. Leksička razina

Već je spomenuto da *Ročki misal* umjesto početnoga *raduj se* ima *veseli se*, a tako je i u *Prvotisku*. Glagoli *radovati se* i *veseliti se* sinonimni su glagoli koji vrlo često dolaze u amplifikaciji, pa bi ubacivanje jednoga od njih, i to na prvo mjesto kao u spomenutim amplifikacijama, mogao biti jedan od pokazatelja da u pjesmi pretežu narodna jezična obilježja.

Zanimljiv je epitet *krajev cvet* iz stiha *Zdrava Dĕvo, krajev cvete! Kraljev cvijet* vrsta je božura, *Paeonia officinalis* (AR V: 453). U narodu cijenjen je kao ljekovita biljka, pa je to očito epitet iz narodnoga govora, s time da se u navedenom primjeru *krajev* odnosi na Boga.

Leksemi *poručenji* ('preporuka') i *vzivati* ('klicati') su crkvenoslavenski, a knjiška su značajka množinski oblici pridjeva i participa u značenju određene skupine ljudi: *ubozi, plaćuci*.

Jezik pjesme stoga je na prijelazu između hrvatske redakcije crkvenoslavenskoga jezika i hrvatskoga narodnoga govora kraja gdje je pjesma (prepjev s latinskoga) nastala. Crkvenoslavenski joj je uglavnom vanjski oblik: pisanje poluglasa i jata te uobičajeno kraćenje titlama, jedan izrazit crkvenoslavenski nastavak (*svitlaja*) na početku pjesme i svega dva prava leksička crkvenoslavensizma.

3. Rojstvo Marije Dĕvi sekvencija

Transliteracija	Transkripcija
[R]oistvo marie d(ĕ)vi. ko nasъ omi od skvrn i gr(ĕ)ha čast(i)mo v si. ere d(a)n(a)sъ estъ d anъ veselie [I]s kor(ĕ)no ei sĕova viš(a)dši jure iz vede slnce rĕsn(a)go s(vĕ)t	Rojstvo Marije Dĕvi, Ko nas omi od skvrni grĕha, Častimo vsi jere danas jest dan veselija. Is korĕna ¹³ Jesĕova višadši Jure izvede slnce rĕsnago svĕta

¹³ Oblik *[I]s koreno*, koji se nalazi u originalu teksta, očita je pisarska pogreška.

a rukoju premudr(o)sti sv
oee hraminu sl(a)vi. [N]o
va zv(ě)zda vzašla estь
iznova. ku semrtь n(a)ša
umiraetь. i eužini[m] pad
on se vzdvizaet se jure
v m(a)rii [L]ěki zora v(ь)st-
anući ishodiť. k(a)ko lu
na krasna napišuet se.
i kako sunce nad vsa sv(ě)t
it se. d(ě)va čista. [D]ěva
čista i d(ě)va s(ve)ta i d(ě)va
ed(i)na. d(ě)va aromati bl(a)g
ouhann(a)go v tebě neba [i] mir
a s[a]zd(a)nie sl(a)v(i)t se. [T]ebe v
zv(ě)st(i)še usta proroč(a)ska.
T(e)be pojutь p(ě)śni solom
una. t(e)be gl(a)si vsihь ne

Rukoju premudrosti svojeje,
Hraminu slavi.

Nova zvězda vzašla jest iznova,
Ku semrt naša umirajet,
i Eužinim padom¹⁴, se, vzdvizajet se,
jure v Mariji.

Lěki zora vstanući ishodit,
Kako luna krasna napišujet se
i kako sunce nad vsa světít se
Děva čista.

Děva čista, i Děva sveta, i Děva jedina,
Děva aromati blagouhannago,
V tebě neba i mira sazdanije slavit se.

Tebe vzvěstiše usta proročaska,
Tebe pojut p(ě)śni Solomuna,
Tebe glasi vsih ne...

Sekvencija *Rojstvo Marije Děvi* nedovršena je i teže čitljiva zbog oštećenja teksta. To je prijevod latinske pjesme *Nativitas Mariae virginis*, a ima je i *Prvotisak* na blagdan Male Gospe.

3.1. O grafiji i glasovnim pojavama

U pjesmi *Rojstvo Marije Děvi* još je više primjera za nebilježenje poluglasa nego u prethodnoj. Međutim, kako je refleks jakoga poluglasa i poluglasa u neprihvatljivom suglasničkom skupu *a* potvrđen u primjerima *dan*, *častimo*, *vzašla*, trebalo bi ga pretpostaviti i na mjestima obilježenima

¹⁴ Oblik *padon* također je vjerojatno prepisivačeva pogreška, jer je prijelaz završnoga *m* u *n* za 15. stoljeće malo vjerojatan. O prijelazu *-m > -n* u čakavskom dijalektu v. Moгуš (1977: 79).

titlom: *d(a)n(a)s, viš(a)dši, proroč(a)ska*¹⁵, kao i na titlom neobilježenom mjestu jakoga poluglasa u leksemu *s[a]zdanije* (< *sъzъdanije*). Tako bi samo jedan primjer označavao slabi poluglas pod titlom: *v(ь)stanući*.

Crkvenoslavenska je vokalizacija slaboga poluglasa u riječi *semrt*. Taj je oblik leksema inače čest u hrvatskim glagoljičkim spomenicima (Malić 1972: 96). Crkvenoslavenski su i likovi: *veselija, sazdanije*, s fakultativnim *i* od poluglasa ispred *j*.

Jat je najčešće pod titlom: *d(ě)va, gr(ě)h, s(vě)t, zv(ě)zda* i dr., ali ga nalazimo i u leksičkim (*[d]ěva, děva, řesn(a)go, pěsni*) i u gramatičkom morfemu (*v tebě*). Zabilježeni refleksi jata su rijetki. Ekavska realizacija samo je na mjestu jednosložnoga prefiksalnog morfema *prě-* u primjeru *premudrosti*, a refleks *i* potvrđen je u gramatičkom morfemu: G mn. *vsih* (po Jakubinskij-Meyerovu zakonu).

O pretežitosti ekavskoga refleksa na području gdje je pjesma nastala možda govori zamjena primarnoga *e* grafemom za jat u posuđenici *iesěova*¹⁶ (stsl. lik *ijeseovъ*, domaći Jeseov - lat. ime *lesse/Jesse*).

Svakako je zamjetna pojava refleksa *u* od slogotvornoga *ǰ*, pa se pored *slnce* piše i *sunce*. Uz slogotvorni *ǰ* nema popratnoga samoglasnika niti poluglasa: *skvrni*.

Asimilacija po zvučnosti zabilježena je u prijedložnom izrazu *[I]s kor(ě)no* (= *Is korěna*) i u prefiksu *ishodit*.

Domaća je pojava samoglasnika *u* prema stranom *o*: *Solomuna* (stsl. *Solomonъ*).

Spomenimo još jednu narodnu, čakavsku crtu: refleks *j* od prasl. **d'* u *rojstvo*. Naime, u mlađim se glagoljičkim spomenicima hrvatske redakcije suglasnički skup *žd* zamjenjuje đervom, koji se u čakavštini izgovara kao *j*. Na mjestu đerva u sekvenciji je upotrijebljen grafem *i* za obilježavanje *j*. Pojava intervokalnoga *r* < *ž* (+ *e*) prisutna je u primjerima *jure* i *jere*. Ta je pojava poznata u svim hrvatskim dijalektima. Razlozi tomu fonetske su prirode jer se ispred *e* suglasnik *ž* formira na istom mjestu gdje *i* *r*, a pri labilnoj artikulaciji nestaje njegove frikativnosti i on se potpuno približuje

¹⁵ U leksemu *proroč(a)ska* refleks *a* je na mjestu slaboga poluglasa u neprihvatljivom suglasničkom skupu -čsk-, a vjerojatno i pod naglaskom. v. Muguš (1977: 20–21), čakavska jaka vokalnost.

¹⁶ U tekstu: *eisěova*.

suglasniku *r* (Malić 1972: 131). Prilog *jure* javlja se u tekstu dva puta, a veznik *jere* jednom.

Kao element iz narodnih govora navedimo i asimilaciju po mjestu tvorbe u primjeru *napišujet* (prema š u 2. l. *napisuješi* - narodni oblik *napi-suješ*).

Početni višočlani suglasnički skupovi ostaju neizmijenjeni: *vzdvizajet*, *vzvęstiše*, iako se u čakavštini obično pojednostavnjuju otpadanjem početnoga *v*.

Čuva se geminata *-nn-* u leksičkom i morfološkom crkvenoslavenizmu *blagouhannago*.

3.2. O oblicima, tvorbi i sintaksi

Od deklinacijskih oblika potvrđeni su: stari G jd. imenica ž. r. nepalatalne promjene *Dęvi* (*-i* < *-y*); I jd. imenica ž. r. *rukoju*; pridjevski G jd. m. r. *ręsn(a)go*, *bl(a)gouhann(a)go*¹⁷ (< *-ajego*); G jd. ž. r. *svojeje*. Sve su to morfološki crkvenoslavenizmi, dok je lokativ osobne zamjenice *tebę* samo grafijski crkvenoslavenizam.

Genitiv jednine *aromati* upućuje na imenicu ženskoga roda *i*-deklinacije.¹⁸

Imenički V jd. imenice ž. r. jednak je nominativu u primjeru *Dęva* (4x), što je vjerojatno utjecaj latinskoga originala pjesme.

Narodni su oblici zamjениčki I jd. ž. r. *ku* i G mn. *vsih*.

Ostatak je crkvenoslavenskih morfoloških oblika kod glagola dočetak *-t* u 3. l. jednine i množine prezenta, i neizvršene kontrakcije: *ishodit*, *svętit*, *umirajet*, *vzdvizajet*, *napišujet*, *pojut*, *slavit.*; narodni je oblik 1. l. mn. prezenta *častimo*¹⁹.

Aktivni particip prezenta potvrđen je u priložnoj funkciji, i to oblik na *-ći*: *v(t)stanući* (od svršenoga glagola umjesto od nesvršenoga).

Crkvenoslavenska je sintaktička crta konstrukcija perfekta s punim oblicima pomoćnoga glagola u postpoziciji: *vzašla jest*; dok je u imenskom

¹⁷ Kako je u oba slučaja prvi nastavačni samoglasnik pod titlom, možda bi se moglo čitati *ręsnogo*, *blagouhannogo*, pod utjecajem zamjениčke deklinacije.

¹⁸ Usp. Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije 3 (1993: 83).

¹⁹ Za 1. l. mn. *-mo* usp. Nazor (1963: 72).

predikatu puni oblik pomoćnoga glagola ovaj put ispred imenskoga dijela predikata: *danas jest dan veselija*.

Od tvorbenih crkvenoslavenizama bilježe se *rojstvo*, *veselije*, *sazdanije*.

3.3. Leksička razina

Na leksičkoj je razini dosta crkvenoslavenizama: *rešan*, *Eužin*, *se* ('evo'), *lěki* (pored *kako*), *hramina*, *semrt*, *luna*, *napisovati*, *světiti se* ('svijetliti se'), *aromat*, *blagouhann*, *mir* ('svijet'), *sazdanije* ('stvorenje, kreacija'), a vjerojatno i *pěti* kao prijelazni glagol – *tebe pojut* – u značenju 'najavljivati, proćicati'²⁰.

Pored odomaćenoga imena *Marija*, odomaćeno je ime još *Solomun*, dok posvojni pridjev *Jeseov* nije dovoljno siguran zbog neobične grafije (*eisěova*).

Riječ *skurna* ('mrlja, nečistoća, grijeh') vjerojatno je crkvenoslavenska²¹, dok *omiti* ima izrazito hrvatsku pripadnost²².

Ostali leksemi nisu relevantni jer se podjednako javljaju i u crkvenoslavenskom i u narodnom jeziku.

Sekvencija *Rojstvo Marije Děvi* ima više crkvenoslavenizama nego prethodna pjesma, osobito na morfološkoj i leksičkoj razini, ali je u njoj više narodnih elemenata na fonološkom planu: slogotvorni *l* > *u*, **d'* > *j*, *ž* (+ *e*) > *r*, u posuđenicama *o* > *u*.

4. Zaključak

Tekstovi obiju pjesama pokazuju prodiranje narodnih sjevernočakavskih elemenata u izgrađen književni jezik - crkvenoslavenski hrvatske redakcije. Jezik pjesama stoga je crkvenoslavensko-narodni (čakavski) amalgam, s tim da u prvoj pjesmi prevladavaju narodni, a u drugoj crkvenoslavenski elementi. Prodorom narodnih jezičnih crta u crkvenoslavensku

²⁰ Jedina je hrvatska potvrda u tom značenju iz Dž. Palmotića, u kojega je to vjerojatno knjiška riječ, podrijetlom crkvenoslavenska. usp. AR (IX: 928).

²¹ AR (XV: 390) ima napomenu L. Zore da je *skurna* prava narodna riječ za tuđicu *mahna*.

²² Za *omiti* usp. AR (VIII: 921).

strukturu ostvarena je veća razumljivost pjesama nižem svećenstvu i puku, ali i postizanje višega stila, inače svojstvenoga pisanoj riječi.

Literatura

- Bujas, G., 1960: Rezultati u proučavanju dijela stare hrvatske poezije, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. VI.–VII., 509–537.
- Damjanović, S., 1984: *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, HFD, Zagreb
- Hamm, J., 1963: Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika, *Slovo* 13, Zagreb, 43–67.
- Hamm, J., 1974: *Staroslavenska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb
- Hercigonja, E., 1975: *Srednjovjekovna književnost*, Povijest hrvatske književnosti, knj. 2., Liber-Mladost, Zagreb
- Hercigonja, E., 1983: Prilog istraživanju ikavsko-ekavske zakonitosti u čakavštini 15. stoljeća, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 18, Zagreb, 1–42.
- Kuna, H., 1965: Redakcije staroslavenskog kao literarni jezik Srba i Hrvata, *Slovo* 15–16, Zagreb, 183–199.
- Malić, D., 1972: *Jezik prve hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskoga filološkoga društva, knj. 1, Zagreb
- Malić, D., 1990a: Refleksi jata u "Žićima svetih otaca", *Rasprave Zavoda za jezik* 16, Zagreb, 115–149.
- Malić, D., 1990b: Tragovi glagoljičke tradicije u starohrvatskom latiničkom rukopisu "Žića svetih otaca", *Studia Slavica Hung.* 36/1–4, Budapest, 239–245.
- Malić, D., 1992: Crkvenoslavenska jezična tradicija u hrvatskim latiničkim spomenicima 14. stoljeća. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 18, Zagreb, 99–117.
- Malić, D., 1996: Jezik glagoljičke početnice Jurja iz Slavonije, *Filologija* 26, Zagreb, 25–40.
- Mihaljević, M., 1991: *Generativna fonologija hrvatske redakcije crkvenoslavenskog jezika*, Zagreb
- Mihojević, J., 1994: *Bogorodica u hrvatskom pjesništvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb
- Milčetić, I., 1890: Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika, *Starine JAZU* 23, Zagreb, 39–153.
- Milčetić, I., 1911: Hrvatska glagoljska bibliografija, *Starine JAZU* 33, Zagreb
- Moguš, M., 1977: *Čakavsko narječje*, ŠK, Zagreb

- Nazor, A., 1963: Jezični kriteriji pri određivanju donje granice crkvenoslavenskog jezika u hrvatskoglagoljskim tekstovima, *Slovo* 13, Zagreb, 68–86.
- Pantelić, M., 1964: Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca, *Radovi Staroslavenskog instituta* 5, 5–98.
- Pantelić, M., 1967: Prvotisak glagoljskog misala iz 1483. prema misalu kneza Novaka iz 1368., *Radovi Staroslavenskog instituta* 6, 5–108.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika V, JAZU, Zagreb, 1898–1903.; VIII, 1917–1922.; IX, 1924–1927.; XV, 1956.; XX, 1971–1972. (kratica AR)
- Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije (1993.), sv. 3, Staroslavenski institut, Zagreb
- Strohal, R., 1915: *Hrvatska glagolska knjiga*, Zagreb
- Štefanić, V., 1960: *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Zagreb
- Vajs, J., 1948: *Najstariji hrvatskoglagoljski misal*, Zagreb, 34–37.

Linguistic Characteristics of Poems to the Virgin Mary in Metropolitana's Codex MR 180

Summary

The author analyses the relation of literary and native speech elements in two litanies to the Virgin Mary: *Sekvencija Djevi Mariji* and *Rojstvo Marije Djevi sekvencija*. Both of the lyrics are components of Metropolitanana's Glagolitic Codex MR 180 from the 15th century. The litanies are written in Croatian Church Slavonic recension with North-Čakavian elements. The first poem has more Čakavian speech features, while the second one has more Church Slavonic characteristics.

Ključne riječi: Metropolitananski glagoljički misal MR 180, Sekvencija Djevi Mariji, Rojstvo Marije Djevi sekvencija

Key words: Metropolitanana's Glagolitic Codex MR 180, Sekvencija Djevi Mariji, Rojstvo Marije Djevi sekvencija